

VAJDA NORBERT

Társadalmi deficit

(Ladányi János: Egyenlőtlenségek, redistribúció, szociálpolitika. Új Mandátum Könyvkiadó, 2010, 894 oldal)

Ladányi János három és fél évtized alatt írt legfontosabb tanulmányainak gyűjteménye kiváló példája a következetes kutatói magatartásnak. Az első írás megjelenése óta Magyarország a totalitárius állami irányítás enyhülésével és a piaci mechanizmusok mind kiterjedtebbé válásával érkezett meg a rendszerváltás pillanatához. Ezt követően a poszt-kommunista átmenet és a piacgazdasági mechanizmusok új kihívásokat teremtettek a jóléti ellátásokat megszervezni hivatott államszervezetnek, amelynek a legutóbbi években a globális pénzügyi válság hatásaival is számolnia kell.

Ladányi János könyvének különlegessége, hogy a változó körülmények között mindvégig képes elemzési keretének érvényesítésére, így a végeredmény egy nagyon izgalmas áttekintés az elmúlt több mint 30 esztendő meghatározó társadalmi folyamatokról. A kilenc tematikus fejezetbe rendezett, 72 tanulmány közös vonása, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek eltérő dimenzióin keresztül a magyar társadalom egészének – éppen aktuális – állapotáról kaphat pontos diagnózist az olvasó.

A kötet első tanulmánya 1975-ben jelent meg a *Valóságban, Fogyasztói árak és szociálpolitika* címmel. A szerző empirikus adatokra hivatkozva nyíltan bírálja a fogyasztóiár-eltérítések rendszerét, nem kevesebbet állítva, mint hogy a társadalom tagozódását éppen csak elismerő központi irányítás a kedvezőbb helyzetű csoportok további életszínvonal emelkedéséhez járul hozzá, miközben az alacsonyabb jövedelmű háztartások lehetőségeit szisztematikusan csökkenti.

Az iskolarendszert érintő vizsgálatokból egyértelműen kiderül, hogy az oktatási-nevelési feladatokat ellátó intézményhálózatnak a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésében, felerősítésében játszott szerepe mind az államszocialista években, mind a rendszerváltást követően megmaradt. A témában a hetvenes évek közepén Gerő Zsuzsával és Csanádi Gáborral közösen végzett kutatás eredményei, illetve az ezt majd' két évtizeddel követő, *A megszüntetve megőrzött gyógyó* című tanulmányban összegzett, nyomkövetéses vizsgálat megállapításai arra mutatnak rá, hogy az iskolai szelekciós mechanizmusokban a gyerekek kedvezőtlen szociális helyzete meghatározó módon befolyásolja további iskolai kARRIERJÜKET.

A térbeli hátrányok társadalmi hátrányokká történő transzformációjának folyamatát a főváros példáján keresztül számos tanulmányban ismerheti meg az olvasó. Mint ahogy azonban a *Szociális és etnikai csoportok közötti lakóhelyi szegregáció Budapesten a posztkommunista átmenet időszakában* című, 2002-es nemzetközi tanulmánykötetben megjelent munka is igazolja, a belső-pesti kerületekben koncentrálódó alacsony státusú népesség helyzete az egész ország strukturális problémáinak lenyoma-

taként értelmezendő. A szerző felhívja a figyelmet az államszocialista késleltetett városfejlődés meghaladására tett kísérletek kudarcának társadalmi következményeire. A posztindusztriális és posztkommunista gazdasági válság ugyanis Kelet-Európában egyszerre jelentkezik, ami elsősorban a kvalifikálatlan munkaerő térbeli koncentrációjában válik láthatóvá.

A posztkommunista átmenet szociális hatásairól olvashatunk a következő fejezetben, ahol az imént elmített folyamatok felerősödésével kapcsolatban a magyar közigazgatási rendszer felelősségét veti fel Ladányi János. Az *üldözésről gondoskodó önkormányzatok*-ban nyíltan amellett érvel, hogy a jelenlegi rendszerben a helyi hatóságoknak elelmi érdeke, hogy minél előbb megszabaduljanak a területükön élő szegény népességtől. A társadalmi reintegrációt is szolgálni hivatott szociális ellátásokkal kapcsolatos felelősségnek az állami és önkormányzati szint közötti tologatásával, illetve a helyi szintek eltérő érdekérvényesítő képességének következtében a rendszerváltást követően kiépült közigazgatás minden alkotóelemét a probléma exportálására irányuló törekvés jellemzi, amely azonban ilyen körülmények között semmiképpen sem képes arra, hogy megfelelő válaszokat találjon a mind reménytelenebb helyzetbe kerülő rétegek társadalmi leszakadására.

Kijelenthető, hogy a nevezett csoportban kiemelkedő arányban találunk romákat. Pontos létszámuk, illetve arányuk egyetlen számmal vagy aránnyal való meghatározásának lehetőségét, s egyben szükségességét azonban megkérdőjelezi a szerző. A kérdést érintő, mára klasszikusnak számító diskurzusból egyértelműen kiderül, hogy Ladányi az etnikai csoportok határait nem tartja élés vonalakkal meghatározhatónak, azokat adott rendszerekre érvényes társadalmi konstrukciók eredményeként értelmezi. Az 1997-ben Szelényi Ivánnal közösen jegyzett *Ki a cigány?* című írás alapvetéséből logikusan következik, hogy a szerzők véleménye szerint alapvetően elhibázott a rendszerváltást követő kormányzatok szociálpolitikai megközelítése, amely nem volt képes választ adni a szegénység etnicizálásához vezető folyamatokra. Ladányi álláspontja szerint a romaprogramok sikertelenségre vannak ítélve, mivel az ilyen módon nyújtott támogatások esetében számolni kell a különféle egyéb tőketípusok relevanciájával. A végeredmény így nem lehet más, mint-hogy az etnikai mezőben jobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező rétegek többlettámogatáshoz jutnak, míg a valóban rászoruló széles tömegek kiszorulnak a kedvezményezettek köréből.

A társadalmi konfliktusok így a jóléti állam törekvései ellenére is tartósodnak. A lehetséges alternatívák, az ugyancsak Szelényi Ivánnal közösen jegyzett *Vázlat az esélyteremtő állam elméletéhez* című munkában kerülnek megfogalmazásra. A többek között Ferge Zsuzsával és Halmai Gáborral folytatott vitában Ladányiék az univerzális juttatások reformjára tesznek javaslatot, ami elsősorban az ellátások szociális helyzethez kötését, s kínálati oldal állami szerepvállalással történő dinamizálását jelenti.

A könyv hetedik fejezetében a magyar területfejlesztési politika viszsztatérő sajátosságairól kaphat komplex képet az olvasó. Az *újra feltalált körzetesítés* című fejezetben az 1970-es években bevezetett, aprófalvakat sújtó forráselvonások rendszerváltást követő, piacgazdasági körülmé-

RECENZIO

nyek közötti újjáéledésének társadalmi következményeit elemző tanulmányok kaptak helyet. Az *újrakörzetesítés társadalmi ára* a területi egyenlőtlenségek állami eszközökkel való rögzítésének nem változó rendszerét ismerteti. A közszolgáltatások fokozatos leépítése, a helyi infrastruktúra fejlesztés ellehetetlenülése végképp rögzíti a deprivált területeken élők többelethátrányait. Az aprófalvakba zárt rétegek így nemcsak jövedelmük miatt számítanak szegénynek, hanem szociális kapcsolataik homogenizálódása miatt is.

A kialakult helyzetben a magyar állam mozgásterét jelentősen korlátozzák a 2008-ban kezdődött pénzügyi válság hatásai. Ezzel szoros összefüggésben Ladányi János arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarország esetében a különböző okok miatt kialakult, majd elmélyült válságok egymásra rakódva, egymás hatását felerősítve jelentkeznek. Az *Egymásra torlódó válságok*-ban a kilencvenes évek elején a munkanélküliség példátlan mértékű kiterjedése mellett jelentkező posztindusztriális és az átalakulást jellemző posztkommunista válság egyszerre érvényesült. A 2008-as globális válságot hazánkban az ún. második tranzíciós válság lezárulatlanságának következményei kísérik. Ez utóbbi az állami szféra meghatározta kiterjedt ellátórendszerek – mint az oktatásügy, az egészségügy vagy éppen a nyugdíjrendszer – hatékonyság és fenntartathatóság szempontjából nélkülözhetetlen átalakulásának elmaradásából következik.

A kötet zárófejezetében a szerzőnek a közélet eseményeire reflektáló polgárjogi írásai kaptak helyet. A *Buldózeres városrehabilitáció* Belső-Erzsebetváros fizikai környezetének átalakulásán keresztül összegzi az előző fejezetekben kibontott társadalmi folyamatok hatásait. A forráshiánnyal küzdő önkormányzatok a jelenlegi szabályozás mellett egyértelműen érdekelték a területükön élő alacsonyabb státusú népesség kiszorításában, ami elvezet a korlátozott érdekérvényesítő képességű népesség deprivált térségekben végbemenő, fokozott koncentrációjához. Ezekben a térségekben a szociális támogatásokkal sikerül ugyan az alapvető életfeltételeket ideig-óráig biztosítani a szegregált körülmények között élő, homogén közösséget alkotó, alsó státusú népesség számára, de egyúttal a területi, szociális és etnikai hátrányok összegződésével végképp ellehetetlenül társadalmi mobilitásuk mindennemű esélye.

Ladányi János írásain keresztül egy olyan világ tárul fel előttünk, amiről az elmúlt évtizedekben a változó összetételű politikai elit minél kevésbé szeretett volna tudomást venni. Mint láthattuk, az államszocializmusban az alapfokú oktatási rendszerben a szociális státus meghatározta szelekciós mechanizmusok heterogén lakókörnyezetben is érvényesültek, míg az ország jellemzően deprivált területű, aprófalvas régióiban mindez fokozott mértékben, az etnikai alapú szegregáció dimenziójával egészült ki. A meghonosodó piacgazdasági viszonyok között a perifériára szorult csoportok kiszolgáltatottsága a többgenerációs munkanélküliség s a tartós kirekesztettség miatt határozottan növekedett.

Az *Egyenlőtlenségek, redisztribúció, szociálpolitika* című kötet kérdésfelvetései az objektív elemzésektől a függelékben közölt provokatív, határozott állásfoglalást sürgető cikkekig terjednek. Ugyanakkor a könyv minden tanulmányában megjelenik az a gondolat, hogy a marginalizálódó csoportok strukturális hátrányainak negligálása, illetve a központi társadalompolitikai beavatkozások következtelenségei a társadalmi konf-

liktusok növekvő intenzitása mellett a népesség egészére vonatkoztatva hordoznak mind komoly veszélyeket.

Az elmondottak alapján a kötet tanulmányait ajánlom figyelmébe mindenkinek, akit akár laikusként, akár szakemberként foglalkoztat az utóbbi években a társadalmi térben mind élesebb kontúrokkal megjelenő, a 21. századi Magyarország lehetőségeit alapvetően meghatározó, szociális egyenlőtlenségek rendszere.